

УДК 343.125.2

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ

Маланчук П.М., к. ю. н., доцент

кафедри кримінально-правових дисциплін

ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України»

Автор аналізує основні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження на основі практики Міжнародного кримінального суду. Особливу увагу приділено затриманню (арешту) особи та видачі наказу про явку особи. Також вказано на недоліки процедури затримання, передбаченої Римським статутом Міжнародного кримінального суду.

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, Римський статут, Гаазький трибунал, ордер на арешт, наказ про явку.

Автор анализирует правила применения мер обеспечения уголовного производства на основании практики Международного уголовного суда. Основное внимание направлено на задержание лица и выдачу приказа о явке лица. Также автор указывает на недостатки процедуры задержания, предусмотренной Римским статутом Международного уголовного суда.

Ключевые слова: Международный уголовный суд, Римский статут, Гаагский трибунал, ордер на арест, приказ о явке.

Malanchuk P.M. USING OF MEASURES OF CRIMINAL PROCEEDINGS BY INTERNATIONAL CRIMINAL COURT

The author analyzes the basic principles of procedures in international criminal law through the practice of the International Criminal Court. Particular attention is paid to the issue of warrant of arrest of a person and to the issue a summons for the person to appear. Also author underlines defects of procedures in Rome Statute of International Criminal Court.

Key words: International Criminal Court, Rome Statute, Tribunal of Hague, warrant of arrest, summons for the person to appear.

Постановка проблеми і її зв'язок з важливими теоретичними чи практичними завданнями. 25 лютого 2014 року Верховна Рада України своєю заявою передала на розгляд до Міжнародного кримінального суду події, що мали місце з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року. Це звернення ґрунтувалось на п. 2 ст. 11 та пп. 2, 3 ст. 12 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [1]. Канцелярія Прокурора Міжнародного кримінального суду розпочала попереднє вивчення справи, у рамках якого необхідно з'ясувати питання наявності у Суду юрисдикції, прийнятності справи та інтересів правосуддя [2]. Проведення у Міжнародному кримінальному суді щодо України зумовлює потребу глибшого та детальнішого наукового дослідження проблематики роботи цієї міжнародної інституції та імплементації правил і процедур роботи суду до національного законодавства.

Як вбачається автору, одноразового акту визнання юрисдикції Суду недостатньо для того, щоб говорити про зміцнення режиму законності та дотримання громадянських прав. Ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду стала б додатковим важелем впливу громадянського суспільства та міжнародної спільноти на представників виконавчої

та законодавчої влади в Україні з метою встановлення міжнародних стандартів прав людини. Цієї ж позиції дотримується і представництво Amnesty International в Україні. Заклики ратифікувати Римський статут також неодноразово були озвучені представниками ЄС та ОБСЄ, адже наразі Міжнародний кримінальний суд розглядається як остання інстанція для покарання особливо небезпечних злочинців та еталон справедливого та неупередженого правосуддя. З огляду на вищевикладене, науковий інтерес становить не тільки і не стільки правовий статус Міжнародного кримінального суду, а і правила та процедури його роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Окремі аспекти діяльності і правового статусу Міжнародного кримінального суду в Україні досліджували В.В. Гутник, О.Л. Гуртовенко, А.В. Підгородинська, С.П. Кучевська, О.Б. Кучер, Т.Л. Сироїд. На міжнародному рівні цій проблематиці були присвячені роботи В. Шабаса, Х-П. Кауля, А. Kai, М. Бергсмо та інших. Проте варто зазначити, що у вітчизняній правовій науці відсутні комплексні дослідження процедури діяльності Міжнародного кримінального суду, зокре-



ма застосування ним заходів забезпечення кримінального провадження, вимог щодо актів, які для цього використовуються, та участі у цих процедурах національних компетентних органів держав-учасниць Римського статуту.

Тому у цій роботі автор ставить собі за **мету** дослідити один із аспектів процедури діяльності Міжнародного кримінального суду, а саме – застосування засобів забезпечення кримінального провадження у вигляді арешту та видачі наказу про явку та проаналізувати практику Суду з цього приводу.

Виклад основного матеріалу. Римський статут Міжнародного кримінального суду передбачає ряд заходів забезпечення кримінального провадження. Серед таких, які безпосередньо пов'язані з особою, щодо якої ведеться кримінальне провадження, варто виділити арешт та видачу наказу про явку. Можна прослідкувати чіткі аналогії щодо нормативного регулювання порядку застосування таких заходів забезпечення за Римським статутом та за національним кримінально-процесуальним законодавством: орган чи посадова особа, що порушила кримінальне провадження (Прокурор Міжнародного кримінального суду чи його секретаріат) подає до суду (Палата попереднього провадження) обґрунтовану заяву про необхідність застосування засобів забезпечення кримінального провадження. Так, відповідно до ст. 58 Римського статуту у будь-який час після початку розслідування Палата попереднього провадження може видати, за заявою Прокурора, ордер на арешт тієї чи іншої особи або, як альтернативу, наказ про явку цієї особи [3].

Заява Прокурора має бути обґрунтованою і містити такі відомості:

- а) ім'я особи і будь-яку іншу відповідну інформацію, за допомогою якої можна встановити особу;
- б) конкретне посилання на злочини, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, які, як передбачається, вчинила ця особа;
- в) короткий виклад фактів, які, як передбачається, утворюють склад цих злочинів;
- г) резюме доказів і будь-яку іншу інформацію, які створюють розумні підстави вважати, що обвинувачена особа вчинила ці злочини;
- д) причини, з яких Прокурор вважає арешт цієї особи необхідним [3].

Римський статут передбачає умови, за наявності яких ордер на арешт може бути виданий. Так, Палата попереднього провадження має впевнитись в тому, що:

- а) є розумні підстави вважати, що ця особа вчинила злочин, що підпадає під

юрисдикцію Міжнародного кримінального суду;

- б) арешт цієї особи видається необхідним:

- 1) для забезпечення її явки на судовий розгляд;

- 2) для забезпечення того, щоб ця особа не створювала перешкод або загрози для розслідування або судового розгляду;

- 3) у відповідних випадках для попередження продовження вчинення особою цього злочину або пов'язаного з ним злочину, який підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду і який пов'язаний з тими ж обставинами [3].

Як уже зазначалось, альтернативою ордеру на арешт може виступати наказ про явку певної особи. Процедура видачі наказу про явку має характеризуватись наявністю двох обов'язкових ознак: обґрунтованість та достатність. Так, якщо Палата попереднього провадження впевнилася в *наявності розумних підстав* вважати, що ця особа вчинила передбачуваний злочин і що наказ буде *достатнім заходом* для забезпечення явки цієї особи, вона видає, на певних умовах або без будь-яких умов, які обмежують свободу (інших, ніж затримання), якщо це передбачено національним законодавством, наказ про явку особи [3].

Ордер на арешт та наказ про явку мають схожу структуру і повинні містити:

- а) ім'я особи і будь-яку іншу відповідну інформацію, що дає змогу встановити особу;

- б) конкретне посилання на злочини, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, у зв'язку з якими необхідні арешт чи явка цієї особи;

- в) короткий виклад фактів, які, як передбачається, утворюють ці злочини [3].

Крім зазначеного вище, наказ про явку має містити точну дату і час явки особи.

Належним чином оформлений ордер чи наказ передаються до компетентних органів держави-учасниці Статуту, на території якої перебуває або буде перебувати особа, щодо якої здійснюється провадження. Надалі компетентні органи держави здійснюють затримання та поміщають особу під варту відповідно до вимог їх національного законодавства. Крім того, відповідно до ст. 117 Правил процедури та доказування Міжнародний кримінальний суд має ознайомити затриману особу з ордером на арешт, викладеним мовою, якою володіє або яку розуміє ця особа [4].

Стаття 59 Римського статуту передбачає обов'язок держави-учасниці здійснити повторну перевірку правомірності затримання обвинуваченої особи. Так, особа, яка була заарештована, має бути негайно доправ-

лена до місця утримання під вартою компетентного судового органу в державі, який відповідно до законодавства цієї держави має з'ясувати такі питання:

а) чи виданий ордер щодо цієї особи;
б) чи заарештовано цю особу з дотриманням належної процедури;

с) чи було дотримано прав цієї особи [3].

Як бачимо, дослідженню підлягають лише питання процедури і компетентні органи держав-учасниць Римського статуту не мають повноважень вирішувати питання, що стосуються обґрунтованості виданого ордеру на арешт.

Затримана особа має право подати клопотання щодо її тимчасового звільнення, яке підлягає негайному розгляду Палатою попереднього провадження з обов'язковим з'ясуванням позиції Прокурора з цього приводу. Відтак Палата попереднього провадження має право тимчасово звільнити особу за умови, що компетентні органи держави-учасниці будуть надавати періодичні звіти про дотримання режиму тимчасового звільнення. Перегляд постанови про тимчасове звільнення особи або залишення її під вартою має відбуватись не рідше, як раз на 120 днів, а за наявності відповідного звернення Прокурора чи затриманої особи – у будь-який час. Проте навіть встановлення режиму тимчасового звільнення не знімає з держави-учасниці Римського статуту обов'язку доправити обвинувачену особу до місця перебування Міжнародного кримінального суду за його запитом [4].

Палата попереднього провадження може також при тимчасовому звільненні встановити одну чи кілька вимог, що обмежують свободу особи, наприклад:

а) особа не повинна залишати межі території, встановленої Палатою попереднього провадження, без її (Палати) прямої на те згоди;

б) особа не повинна відвідувати певні місця або зустрічатися з певними особами, визначеними Палатою попереднього провадження;

с) особа не повинна прямо або опосередковано вступати в контакт з потерпілими і свідками;

д) особа не повинна займатися певними видами професійної діяльності;

е) особа зобов'язана проживати за певною адресою, вказаною Палатою попереднього провадження;

ф) особа зобов'язана з'являтися за викликом органу або посадової особи, призначеної Палатою попереднього провадження;

г) особа повинна внести заставу або надати речові або особисті гарантії, тер-

мін внесення та умови сплати яких встановлюються Палатою попереднього провадження;

h) особа зобов'язана здати секретарю Суду всі документи, які посвідчують особу, зокрема свій паспорт [4].

Вищеописана процедура має кілька вад, на яких автор хотів би наголосити. Так, першим недоліком можна назвати наявність конфлікту, в який вступає національне конституційне законодавство держав-учасниць та Римський статут. Конституції та кримінальне законодавство переважної більшості держав містять заборону видачі власних громадян для здійснення над ними кримінального провадження [5, с. 134]. За статтею 10 Кримінального кодексу України громадяни України, які вчинили злочини поза межами України, не можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності та віддання до суду [6]. Як бачимо, з формальної точки зору норми КК України не суперечать Римському статуту, адже забороняють видавати власних громадян іноземним державам, але не міжнародним організаціям чи міжнародним судовим установам. Як зазначають іноземні дослідники, доволі часто судді національних судів (особливо у державах англосаксонської правової сім'ї) розглядають себе як захисників громадян власної держави [7, с. 305] і відчувають певну «неприятність» до міжнародних судових інстанцій, наслідком чого стало, наприклад, приголомшливе затягування з боку судів США передачі підозрюваних до Міжнародного кримінального трибуналу в Руанді [8, с. 251]. Іноді держава-учасник Римського статуту, дотримуючись принципу невидачі своїх громадян, вирішує провести самостійні розслідування та судовий розгляд і відмовляється продовжувати співпрацю з Міжнародним кримінальним судом. Прикладом цього може слугувати справа «Прокурор проти Сайефі аль-Іслама Каддафі» № ICC-01/11 (ситуація в Дарфурі, Судан). 27 червня 2011 року Палата попереднього провадження I винесла ордер на Сайефі аль-Іслама Каддафі [9]. 23 листопада 2011 року його було заарештовано в Лівії.

Спершу компетентні органи Лівії виявили намір передати Сайефі аль-Іслама Каддафі Міжнародному кримінальному суду, але 1 травня 2012 року Лівія направила протест, що стосувався прийнятності до провадження зазначеної справи на основі того, що держава має намір самостійно притягти Сайефі аль-Іслама Каддафі до відповідальності. Міжнародний кримінальний суд протест задовольнив та припинив провадження у зазначеній справі [10].



Другим недоліком встановленого порядку затримання та видачі осіб Міжнародному кримінальному суду можна назвати *відсутність реальних механізмів впливу та притягнення до відповідальності держав, які відмовляються виконувати ордери на арешт, видані Міжнародним кримінальним судом, чи взагалі ігнорують їх із політичних мотивів.* Яскравим прикладом цього є справа «Прокурор проти Омара Хасана Ахмада аль-Башира» № ICC-02/05-01/09. Щодо цього посадовця було видано два ордери на арешт: від 4 березня 2009 року [11] та від 12 липня 2010 року [12]. Державою перебування вони були проігноровані.

15 лютого 2013 року Палата попереднього провадження II видала постанову у зв'язку з передбачуваною майбутньою поїздкою Омара аль-Башира в Нджамену, в якій просила Чад заарештувати його і передати Суду відповідно до зобов'язань країни за Римським статутом. 26 березня 2013 року Палата прийняла рішення, в якому констатувала невиконання Чадом запитів Міжнародного кримінального суду. Суд передав це питання на розгляд Ради Безпеки та Асамблеї держав-учасниць. Якихось реальних заходів відповідальності бездіяльність Чаду як держави-учасниці Римського статуту за собою не потягла. Наступного року Палата попереднього провадження II прийняла рішення, запропонувавши компетентним органам зазначених країн у визначені дати співпрацювати з Судом щодо арешту і передачі аль-Башира у випадку, якщо він опиниться на їхній території: Ефіопії, Саудівській Аравії та Кувейту (10 жовтня і 18 листопада 2013 року); Ефіопії (30 січня і 17 лютого 2014 року); Демократичній Республіці Конго (26 лютого 2014 року); Чаду (3 березня 2014 року); Кувейту (24 березня 2014 року); Ефіопії (29 квітня 2014 року); Катару (7 липня 2014 року) [2]. На середину вересня 2014 року аль-Башира так і не було заарештовано, а жодна з держав, які проігнорували заявки Міжнародного кримінального суду, так і не понесла ніякої відповідальності.

Власне, найбільш значним і, по суті, не вирішуваним у контексті сучасної системи міжнародного права є третій недолік досліджуваного порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження: у разі, якщо держава не є учасником Римського статуту, *вона не має ніяких міжнародно-правових зобов'язань щодо видачі осіб*, на яких видано ордер на арешт. Міжнародний кримінальний суд може лише звертатись до таких держав із заявкою щодо співпраці, яка не гарантує виконання державою такої заявки. Варто

зазначити, що наразі Римський статут ратифікували 122 держави, а серед держав, які не зробили цього, наприклад, Сполучені штати Америки, Китай та Російська федерація.

Висновки і перспективи подальшого наукового дослідження. Отже, підбиваючи підсумки, варто зазначити таке:

1. Найбільш часто використовуваним засобом забезпечення кримінального провадження відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду можна назвати арешт особи. Альтернативою йому виступає видача наказу про явку, яка застосовується у разі, якщо у Суду є розумні підстави вважати, що особа, щодо якої видано такий наказ, не буде переховуватись від Прокурора та Суду і самостійно з'явиться за викликом до місця розгляду її справи.

2. Процедура арешту (затримання) особи зазвичай включає в себе такі *основні етапи*:

а) заявка Прокурора про необхідність затримання особи;

б) розгляд відповідної заявки Палатою попереднього провадження і винесення рішення про її задоволення чи відхилення;

в) передача відповідної заявки до держави перебування чи потенційного перебування особи, щодо якої ведеться провадження;

г) затримання особи державою перебування з дотриманням норм та процедур національного законодавства;

е) перевірка правомірності затримання особи національним компетентним органом;

ф) повідомлення Міжнародного кримінального суду державою перебування про затримання особи, ознайомлення особи з ордером на арешт та роз'яснення їй її прав,

та *факультативні етапи*: оскарження особою рішення про її арешт та прийняття рішення про безумовне тимчасове звільнення особи чи тимчасове звільнення особи з умовою.

3. Результати аналізу практики Міжнародного кримінального суду свідчать про наявність ряду недоліків чинного порядку застосування засобів забезпечення кримінального провадження, які насамперед пов'язані з конфліктом національного законодавства багатьох держав-учасниць Статуту та самого Римського статуту, а також відсутністю реальних засобів примусу чи стягнень для держав, які ігнорують вимоги Міжнародного кримінального суду. Наявність таких недоліків і потреба їх усунення відкриває перспективи подальшого наукового дослідження у цій царині.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року від 25.02.2014 р. № 790-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/790-18.
2. Tenth Report of the Court to the UN for 2013/14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iccspi.int/en_menus/icc/reports%20on%20activities/Pages/report-unga-30-10-2014.aspx.
3. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_588/para0249#o249.
4. Rules of Procedure and Evidence [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iccspi.int/iccdocs/PIDS/legaltexts/RulesProcedureEvidenceEng.pdf>.
5. William A. Schabas. An introduction to the International criminal court. – 2nd edition. – Cambridge University Press, 2004. – 586 p.
6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
7. Mochochoko P. International Cooperation and Judicial Assistance, in Lee, The International Criminal Court. – 1999. – 312 p.
8. Kushen R., Harris K. J. Surrender of Fugitives by the United States to the War Crimes Tribunals for Yugoslavia and Rwanda // American Journal of International Law. – 1996. – № 90. – P. 254.
9. Warrant of Arrest for Saif Al-Islam Gaddafi from 27 June 2011 (ICC-01/11) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc1101345.pdf.
10. Report of the International Criminal Court to the United Nations for 2011/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.icc-cpi.int/en_menus/icc/reports%20on%20activities/court%20reports%20and%20statements/Documents/A67308EN.pdf.
11. Warrant of Arrest for Omar Hassan Ahmad Al Bashir from 4 March 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc639078.pdf.
12. Second Warrant of Arrest for Omar Hassan Ahmad Al Bashir from 12 July 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc639078.pdf.